

ДАЛИЛЛАРНИ ТЎПЛАШ ИСБОТ ҚИЛИШНИНГ УМУМИЙ ШАРТИ СИФАТИДА

Турдиев Лазиз Зарифович

Жиноят-процессуал ҳуқуқ кафедраси катта ўқитувчиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8166538>

ARTICLE INFO

Received: 10th July 2023

Accepted: 15th July 2023

Online: 19th July 2023

KEY WORDS

Ижтимоий ҳавfli қилмиш,
жиноят, далил, далилларни
тўплаш, ҳақиқий
маълумотлар, қонуний ҳал
қилиш, факт, терговга қадар
текширувни амалга
оширувчи органнинг
мансабдор шахси,
суриштирувчи, терговчи, суд,
ҳимоячи.

ABSTRACT

Ушбу мақолада исбот қилишда далил тўплаш тартиби Ўзбекистон Республикаси жиноят-процессуал қонунчилиги бўйича таҳлил қилинган. Мавзуга доир қонун нормалари шарҳланган ва хорижий ҳамда миллий олимларнинг бу борадаги фикрлари ўрганилган. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексидаги далилларнинг турлари деб номланувчи 81-моддасининг биринчи қисмида айрим ҳуқуқий бўшлиқларнинг мавжудлиги кўрсатиб берилиб, уларни бартараф этишга хизмат қилувчи таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган. Шунингдек, муаллиф томонидан ўтказилган таҳлил ва тадқиқот натижалари асосида далил тушунчасига муаллифлик таърифи ишлаб чиқилган.

Одил судловнинг таъминланиши ва ҳуқуқни муҳофаза қилишнинг самарадорлиги нафақат жиноят ишини юритишга масъул бўлган давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг қонун нормаларига риоя этишига, балки судлов фаолиятига жалб қилинган ва уни амалга оширишда ёрдам кўрсатувчи барча шахслар: гувоҳлар, экспертлар, жабрланувчилар, таржимонлар ва бошқаларнинг ўз бурчларини виждонан бажаришларига ҳам бевосита боғлиқдир[1,77]

ЖПК исбот қилишда далилларни тўплаш тартиби 81, 86-87-моддаларида белгиланган. Унга кўра, исбот қилиш жараёнида далилларни тўплаш ваколатига эга бўлган давлат органларига қуйидагилар киради.

1) Суриштирувчи, терговчи, суд;

2) Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, ҳимоячи, жамоат айбловчиси, жамоат ҳимоячиси, шунингдек жабрланувчи, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар ва уларнинг вакиллари;

3) Гувоҳлар, экспертлар, мутахассислар, таржимонлар, холислар, шунингдек бошқа фуқаролар ва мансабдор шахслар киради.

Исбот қилиш қонунда белгиланган тартибда далилларни тўплаш билан боғлиқ ҳуқуқларни амалга оширадилар ҳамда мажбуриятларни бажарадилар.

Исбот қилиш субъектлари ўз ваколатлари доирасида зиммаларига ҳуқуқий қарорлар қабул қилиш учун далилларни тўплаш мажбурияти юклатилган шахслардир[2,37]. Жиноят ишини юритишга масъул бўлган мансабдор шахслар жиноят иши ҳолатларини аниқлаб, шахсинг айбли ёки айбсизлигини исботлашлари, сўнгра жиноят иши бўйича яқуний қарор қабул қилишлари лозим[3,193]..

ЖПКнинг 81-моддасининг биринчи қисмида исбот қилишда далилларни тўплашни суриштирувчи, терговчи, суд амалга ошириши белгиланган. Фикримизча ушбу процессуал қоидада муайян ҳуқуқий бўшлиқлар мавжуд. Чунки, Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги «Суриштирув институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-442-сон қонунига мувофиқ ЖПКга жорий этилган 39¹ ва 39²-моддаларда қайд этилган терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахсларини ҳам субъектлар қаторига киритиш зарур.

Бундан ташқари, ЖПКда белгиланган янги процессуал қоидаларга (39¹-39²-моддалар) мувофиқ бугунги кунда терговга қадар текширувни амалга оширувчи органлар суриштирув органларига кирмайди. Ушбу ҳуқуқий бўшлиқнинг юзага келиши бизнингча, Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 сентябрдаги ЎРҚ-442-сон қонунига мувофиқ ЖПКга киритилган ўзгартиш ва қўшимчалардан кейин қонун чиқарувчининг назаридан четда қолиб кетганлиги билан изоҳланади. Бу ўз навбатида, терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсининг далилларни тўплаш натижасида процессуал қарорларни қабул қилиш ваколатига зид бўлиб, исбот қилишнинг умумий шартлари бузилишига замин яратади ва мазкур процессуал қоидаларнинг самарали ишлашига ҳалақит беради.

ЖПКнинг 39²-моддасининг биринчи қисмида терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган бошлиғининг ва унинг мансабдор шахсининг ваколатлари сифатида терговга қадар текширувни бошлашга ёки ўзига бўйсунувчи бошқа мансабдор шахсга уни юритишни топширишга, жиноят ишини қўзғатишга ёки иш қўзғатишни рад этишга ёхуд аризани, хабарни терговга тегишлилигига кўра ўтказишга ҳақли эканлиги белгиланган бўлиб, фикримизча ушбу субъектлар жиноят ишини қўзғатишга ёки иш қўзғатишни рад этишга ёхуд аризани, хабарни терговга тегишлилигига кўра ўтказиш тўғрисидаги қарорларни қабул қилиш жараёнида ўзлари томонидан тўпланган далилларни текширадилар ва баҳолайдилар.

Айниқса, терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси тўпланган иш ҳужжатлари бўйича жиноят ишини қўзғатишни рад қилиш тўғрисидаги қарор қабул қилаётган вақтда, синчковлик билан, тўла, ҳар томонлама ва холисона текширилган далилларга асосланиши лозим. У тўпланган далилларни текшириши давомида уларни тасдиқловчи ёки рад этувчи қўшимча далилларни тўплашлари ва далилларни таҳлил қилиб баҳолаши, шундан сўнг уларга асосланган ҳолда жиноят ишини қўзғатишни рад қилиш тўғрисидаги қарор қабул қилиши лозим.

ЖПК 95¹-моддасининг иккинчи қисмида фактик маълумотлардан далил сифатида фойдаланишнинг мақбул эмаслиги ҳақида суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки суд билан бир қаторда терговга қадар текширувни амалга ошираётган органнинг

мансабдор шахси ҳам ҳар бир ҳолатда йўл қўйилган бузилиш нимада аниқ ифодаланганлигини аниқлаб асослантирилган қарор қабул қилиши ҳақида белгиланганлиги юқоридаги фикрларни тасдиқлайди.

Бундан ташқари, ЖПКнинг 187-моддасининг биринчи қисмида терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси эксперт хулосасини жиноят иши ёки терговга қадар текширув материаллари бўйича тўпланган бошқа далиллар билан биргаликда унинг илмий асосланганлиги ва экспертиза ўтказиш учун белгиланган барча процессуал қоидаларга риоя этилганлиги нуқтаи назаридан баҳолашга ваколатли эканлиги белгиланган.

Фикримизча, терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси ҳам далилларни тўплашни амалга ошириши мумкинлигига оид қоида ЖПКнинг 81-моддасининг биринчи қисмида ўз аксини топиши лозим.

Исбот қилишда далилларни тўплашда далилларни тақдим этиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар – гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи, ҳимоячи, жамоат айбловчиси, жамоат ҳимоячиси, шунингдек жабрланувчи, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар ва уларнинг вакиллари далилларни тўплашда ёзма ҳужжатларни ва нарсаларни жиноят ишига далил сифатида қўшиш учун тақдим этиш орқали иштирок этадилар.

Исбот қилишга жалб этиладиган шахслар – гувоҳлар, экспертлар, мутахассислар, таржимонлар, холислар, шунингдек бошқа фуқаролар ва мансабдор шахслар жиноят иши бўйича аҳамиятга эга бўлган маълумотларнинг манбалари бўлиб хизмат қиладилар, яъни уларнинг кўрсатувлари далиллар учун манба вазифасини ўтайди[4,8]. Исбот қилиш жараёнида далилларни тўплашда иштирок этувчи бошқа шахслар гуруҳига алоҳида эътибор қаратиш лозимлигини, уларнинг фаолияти ЖПКнинг алоҳида нормаси билан тартибга солиниши кераклигини таъкидлаб, ҳимоячи далилларни тўплашда маълумотларни тақдим этиш орқали иштирок этиши лозимлигини, одил судлов иштирокчиларидан ташқари далилларни бошқа шахслар, шу жумладан мансаб мажбурияларини бажараётган (масалан, маъмурий-юрисдикция фаолиятини амалга оширувчи) шахслар тақдим этишлари мумкинлиги, олинган нарсалар, бошқа ҳужжатлар, жиноят қуроллари, пуллар, қимматликлар, кийимлар, ашёвий ва бошқа мулк терговчи томонидан кўздан кечирилади, эҳтиёж туғилса, текширилади ва далилларни тўплаш, текшириш ва баҳо беришни тартибга солувчи жиноят-процессуал қонунчилигининг қоидаларига мувофиқ, терговчининг асослантирилган қарори билан жиноят ишининг материалларига қўшилиши тартибга солинган.

А.К.Масловнинг исбот қилиш иштирокчиларини таснифлаш жараёнида далилларни тўплашда иштирок этувчи бошқа шахслар гуруҳига алоҳида эътибор қаратиш лозимлиги ҳақидаги фикри эътиборлидир. Амалдаги ЖПКда исбот қилиш иштирокчилари сифатида таснифланган шахслардан ташқари исбот қилишга бошқа шахслар ҳам жалб этилиши мумкин. ЖПКнинг 86-моддаси учинчи қисмида оддий фуқароларнинг ҳам исбот қилишда иштирок этишлари белгиланган. Яъни, ЖПКнинг 198-моддаси ва 200-моддасига мувофиқ нарса ёки ҳужжатни унинг эгаси унга алоқаси

бўлмаган бошқа жиноят иши доирасида далил сифатида фойланиш учун тақдим қилиши мумкин.

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислохотлар самараси ўлароқ, Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 4 апрелдаги қонуни асосида ЖПКнинг 87-моддасининг иккинчи қисмига киритилган ўзгартиш билан ҳимоячининг жиноят процессидаги иштирокига оид процессуал қоидаларга тегишли қўшимчалар киритилиб, у далил тўплаш ваколатига эга бўлганлиги инкор этиб бўлмайдиган ҳолат.

ЖПКнинг далилларни тўплашни тартибга солувчи 87-моддасининг иккинчи қисмида эса ҳимоячи жиноят иши бўйича далилларни тўплаш ва тақдим этишга ҳақли бўлиб, улар жиноят иши материалларига қўшиб қўйилиши, шунингдек терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки тергов ўтказиш ва жиноят ишини судда кўриш жараёнида мажбурий баҳоланиши лозимлиги белгиланган.

Фикримизча, ҳимоячини далил тўплашни амалга оширишда ўтказадиган усуллари ўтказиш асосини ва тартибини мустахкамлаш лозим.

References:

1. Тошпўлатов А.И. Ёлғон гувоҳлик учун жиноий жавобгарлик муаммолари: Юрид. фан. номз. ... дис. автореф. – Т., 2008. – Б. 21; Караходжаева О.Р. Конституционные основы обязанностей граждан Республики Узбекистан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Т., 2008. – С. 25.
2. Гаврилов Б.Я. Доктрина досудебного производства: настоящая и будущее // Российская юстиция. – 2018. – № 1. – С. 37– 41;
3. Сахаддинов С. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига шарҳлар. Умумий қисм (илмий-амалий шарҳ) / – Т.: Янги аср авлоди, 2014. – Б. 193.
4. Попов В.С. Участие адвоката-защитника в процессе доказывания на стадии предварительного расследования и в суде первой инстанции: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Челябинск, 2005. – С. 8-9.